

CHRISTELIJKE MYSTIEK EN CHARISMATISCHE THEOLOGIE

HOOFDSTUK I

van de tekst die dr. Patrick Lens gebruikte in 2008

voor zijn colleges aan de VU over Christelijke mystiek en Charismatische Theologie.

INHOUD

1. Wat is spiritualiteit?
  2. Christelijke spiritualiteit.
  3. Christelijk mensbeeld.
  4. Wat is mystiek?
  5. Wat is contemplatie?
  6. Charismatische theologie?
- + Focus van onze cursus

1. Wat is spiritualiteit?

De meest klassieke definitie van "spiritualiteit" zou kunnen luiden: spiritualiteit is geestelijk bestaan, geestelijk leven, een geestelijke levenshouding. Het woord "spiritualiteit" gaat immers terug op het Latijnse woord "*spiritus*", dat "geest" betekent.

Toch moet gezegd worden dat het begrip "spiritualiteit" in feite heel moeilijk te definiëren is. Laten we het eerst in een breder kader situeren: wat is het verschil tussen religie en spiritualiteit?

Religie is verbondenheid met het alomvattende of met God. Je kan hierover nadenken vanuit filosofisch perspectief. Het nadenken vanuit gelovig perspectief zou je dan theologie kunnen noemen. Verschil is dat spiritualiteit zich concentreert op de religieuze ervaring en een meer actieve en vitale verbinding met God zal trachten nastreven of vorm te geven. Spiritualiteit is een actieve en innerlijke beleving van religieuze verbondenheid; het is niet zozeer "nadenken over" dan wel "zoeken naar", streven naar relatie, beleven van contact. Spiritualiteit is dus een religieuze levenshouding die de geestelijke vermogens aanwendt om God te vinden en er contact mee te hebben.

Spiritualiteit is m.a.w. een relationeel begrip. Spiritualiteit situeert zich m.n. ook op het affectieve niveau. Want hoe kan je anders contact maken met God dan tenzij via je eigen innerlijk?

Toch is spiritualiteit ook veel meer dan het innerlijke. Als spiritualiteit bv. gewoonweg met het innerlijke zou samenvallen, dan zou spiritualiteit misschien wel niets anders zijn dan een vorm van psychologie. Dan zou er uiteindelijk misschien ook geen enkele realiteit aan corresponderen die zich buiten het innerlijk van de mens bevindt. Maar het gaat in de spiritualiteit wel degelijk om een beschouwing van God via de innerlijkheid, over de wijze waarop je van binnenuit, dus vanuit je innerlijkheid, jezelf tegenover God situeert, en hoe dit tot een levenshouding wordt in verbondenheid met anderen.

Spiritualiteit is dus ook méér dan innerlijkheid; het gaat ook over een hele levenshouding, en niet alleen van een individu, maar ook van een bepaalde groep of gemeenschap. Spiritualiteit is ook een zich situeren in een breder verband, het opgenomen zijn in verbondenheid of relatie met God, het opgenomen-zijn in een alomvattende relatie met God. Het gaat dus niet enkel om de mens in zijn "pure" innerlijkheid, maar over de mens in zijn "geheel". Spiritualiteit heeft m.a.w. ook iets "holistisch": het brengt de mens thuis in het geheel, de verbondenheid met God of met de kosmos, de verbondenheid met anderen, en het in contact-zijn met zichzelf, in eenheid met alle sectoren van zijn leven. Het is in en vanuit dit geheel dat je op zoek gaat naar God, vanuit een innerlijke en vitale kracht, vanuit verbondenheid met anderen en met jezelf, vanuit een thuishoren in een breder zingevingsverband, vanuit ervaringen en contact. Het is een zoeken, niet enkel met het verstand (dat is eerder filosofie of theologie), maar ook (en vooral) vanuit het hart. Het is een innerlijke dynamiek die héél de mens in beweging brengt; het mobiliseert ook de affectieve kracht van de mens, waardoor je niet alleen de ultieme werkelijkheid of God verlangt te kennen, maar ook verlangt je ermee te verenigen.

2. Christelijke spiritualiteit.

Er is in onze tijd een heel sterke privatiseringstendens op het vlak van spiritualiteit merkbaar. Probleem kan dan wel zijn dat op de duur het onderwerp zodanig persoonlijk ingevuld wordt, dat het aan geen enkele categorie nog kan getoetst worden, waardoor het eigenlijk onbespreekbaar wordt.

Deze cursus vertrekt echter vanuit de joods-christelijke traditie. We geloven in God die we "persoonlijk" noemen. God wil met ons een relatie aangaan en ons in een Verbond met Hem tot nieuwe en vrije mensen maken. God is aanspreekbaar; daarom noemen we God "persoon". Jezus noemde Hem "Vader", en deed ons zijn liefde, zijn barmhartigheid en vergeving kennen.

God overstijgt ons oneindig (transcendentie), maar leeft toch diep in ons hart (immanentie): Hij is ons meer nabij dan wij onszelf nabij zijn. (Augustinus) In de bijbel kunnen wij Gods geïnspireerd woord ontdekken dat een profetische en genezende kracht heeft, ook voor vandaag. We geloven dat Jezus de Zoon van God is, die in het diepste van ons mens-zijn afgedaald is, door mens te worden, mens zoals wij. Hij is voor ons gestorven en verrezen; door zijn Geest kan Hij ons tot nieuw leven opwekken en genezen. Het godsbeeld dat het christelijk geloof hanteert, is trinitair, en dat zal voor onze notie "charismatische theologie" uiteraard van belang zijn.

3. Christelijk mensbeeld.

Maar spiritualiteit zegt ons niet enkel iets over God, maar ook over de mens. Het christelijk geloof spreekt niet enkel over Gods radicale nabijheid in de geschiedenis, maar zegt ook iets over de mens. We plaatsen ons met deze cursus uitdrukkelijk binnen het christelijke mensbeeld, zoals uitgedrukt in 1 Tess. 5, 23. De mens is een geheel, lichaam, psyche en geest. Zó is de mens beeld en gelijkenis van God. We dragen dit beeld diep in ons, en we mogen dit verder laten uitgroeien tot gelijkenis met het beeld van zijn Zoon, in de volheid van ons mens-zijn, door de kracht van Jezus en zijn Geest. Jezus kondigt immers heil aan voor de "hele" mens. We geloven dat dit eens ten volle zal uitbloeien in de verrijzenis.

Het christelijke mensbeeld gaat er dus m.a.w. van uit dat spiritualiteit méér is dan psychologie, want het gaat immers over de relatie met God die onderscheiden is van ons. Wij geloven immers in een persoonlijke relatie met God. Spiritualiteit is dan ook meer dan zelfreflectie of psychologie, want het is Gods leven in ons. Daarom onderscheiden we een spiritueel niveau in de mens (geest of *pneuma*) die het puur psychische overstijgt, vroeger dikwijls ook met "ziel" aangegeven, maar dit kan in de context nu juist verwarrend zijn: in het Grieks wordt "ziel" immers weergegeven met "*psyche*" wat ons dan weer op het terrein van de psychologie zou kunnen brengen. Maar spiritualiteit is meer dan psychologie: het gaat over het raakvlak van God en mens. Maar spiritualiteit heeft ook invloed op ons psychisme en wordt er op zijn beurt zelf ook door beïnvloed. Daarom heeft spiritualiteit ook repercussie op innerlijke of psychische genezing.

4. Wat is mystiek?

Wat is mystiek? We hebben "spiritualiteit" omschreven als een innerlijke dynamiek die héél de mens in

beweging brengt, en die ook de affectieve kracht van de mens mobiliseert, waardoor hij niet alleen de ultieme werkelijkheid of God verlangt te kennen, maar zich ook met Hem tracht te verenigen. Welnu, “mystiek” is wanneer alle grenzen wegvallen. Mystieke ervaring is gerealiseerde spiritualiteit, op het moment dat alle beelden, projecties en scheidingen opgeheven zijn. (Slavenburg, 14)

In bijbels-christelijk perspectief dient hier wel bij opgemerkt te worden dat wij geloven dat het onderscheid tussen de personen, tussen God en mens, blijft bestaan in de vorm van een relatie. Christelijke mystiek is geen naamloos verzinken in het al, het is steeds een relationele werkelijkheid. Maar het is juist te zeggen dat mystiek pas mogelijk is wanneer de mens losgekomen is van alle beelden en projecties, want dan pas kan God zich op onvermengde wijze manifesteren. De term “mystiek” zou te maken kunnen hebben met het Griekse woord *“myo”*, wat verwijst naar een zich afsluiten van de buitenwereld, om geïnitieerd te kunnen worden in het goddelijk geheim (cf. mysteriegodsdiensten). (Jelsma, 34)

Meer klassiek is de volgende omschrijving van “mystiek”: “mystiek is een passieve en rechtstreekse ervaring van Gods aanwezigheid” (cf. Mommaerts, Arts). “Passief” staat hier dan voor de receptiviteit van de mens, zonder projecties of beelden, in alle zuiverheid. “Rechtstreeks” duidt dan op een initiatief van Godswege, dat echter maar als dusdanig ervaren kan worden, als alle storende factoren zijn weggezuiverd.

Mystiek is wellicht niet voor iedereen weggelegd; daarom is er nog een stadium dat aan de mystiek voorafgaat. Mystiek is nl. reeds spirituele eenwording. Mystiek drukt iets uit van een eindterm, volgroei contact met God, drempel van de eeuwigheid. Dit is niet zomaar de eindterm van een evolutie die noodzakelijk gebeuren moet, mits men maar de juiste “technieken” toepast; nee, binnen het christendom zal mystiek altijd gezien worden als een groei die altijd gegeven is binnen de context van een relatie, een relatie tussen God en mens waarbij beide “acteurs”, God en mens, volledig vrij zijn en vrij blijven. Maar vooraleer de mystieke eenwording verwezenlijkt is – en dit gebeurt slechts in het leven van enkelen; voor de anderen is het een verwachting m.b.t. de eeuwigheid – is er nog een hele groei mogelijk. Tussen de toestand van gewone begenadiging en mystiek gaapt er een diepe kloof, maar er zijn nog heel wat tussenstappen mogelijk. Ook de persoonlijke groei van de mens naar lichaam, psyche en geest, speelt hier een belangrijke rol. We zouden dit proces “contemplatie” kunnen noemen.

5. Wat is contemplatie?

Het woord "contemplatie" komt van "*contemplare*", wat je vrij zou kunnen vertalen als: "in de tempel zijn", "met" de tempel zijn, misschien wel "zelf de tempel zijn" van je leven en je gebed. Contemplatie beperkt zich niet tot het gebed. Contemplatie is een heel proces, waarin "heel" de mens betrokken is. Zoals het gebed heeft de contemplatie de neiging zich uit te breiden tot heel het leven. Een bepaalde spirituele auteur, Jean Lafrance, schreef ooit: "Het gebed is totalitair".

Het beperkt zich ook niet tot een soort abstract beschouwen van God, maar gaat door heel het leven en heeft te maken met alles wat mensen meemaken en ervaren, op elk niveau van hun wezen (lichaam, psyche, geest), maar ook in hun leven in de wereld. De term "beschouwing" zou een afstandelijke, misschien eerder rationele, benadering kunnen suggereren, maar contemplatie veronderstelt juist dat de afstand tussen datgene/diegene die men beschouwt, overbrugd wordt. Het gaat eerder over een betrokken-zijn, van binnen-uit, niet enkel met het verstand of met berekening, maar met alle zones van het mens-zijn, vooral van die waar men noodzakelijk het beheersbare (zeker het beheersende denken) moet leren loslaten. Contemplatie behoort dus tot het domein van de overgave.

Contemplatie heeft dus te maken met de hele mens, dus ook met het psycho-affectieve niveau van de mens. Toch is het ook meer. Contemplatie is geen relaxatietechniek, ook niet het resultaat van een proces dat noodzakelijk moet gebeuren. Het gaat altijd over relatie. Het gaat dáárom ook altijd over persoonsgroei. Het overstijgt dus ook het terrein van de ervaring. Het heeft niets te maken met paranormale verschijnselen; contemplatie is ook niet zonder meer het resultaat van bepaalde lichamelijke of psychische processen of technieken. De contemplatie is een gave van God, altijd weer gegeven binnen de context van de relatie tussen God en mens, waarbij God de grote initiatiefnemer is.

Wat is het verschil met de mystiek? Waar mystiek eigenlijk een volgroeid stadium is, zou je kunnen zeggen dat contemplatie spirituele groei is van de mens onderweg. Toch kan men zeggen: contemplatie begint daar waar het initiatief van Godswegen de overhand begint te nemen, ook al is het in het begin helemaal niet voelbaar, laat staan begrijpbaar. Echte contemplatie begint blijkbaar altijd in het duister, in het niet-weten en in het niet-voelen. Hier raken de christelijke tradities en de tradities uit het Verre Oosten sterk aan elkaar. Maar in het christendom is dit niet-weten en niet-voelen niet het doel, maar een middel, om de mens te decentraliseren van zichzelf, waardoor hij Gods spreken duidelijker kan horen. Zo kan God sterker in de mens werken, hem zuiveren en hem voorbereiden op een diepe eenheid met Hem.

Ook hier is de hele mens in betrokken. God wil immers het geluk voor de hele mens, en wel het volle geluk. Daarom zijn alle niveaus in de mens hierbij betrokken. God werkt vanuit het centrum van de mens. Daarom moet de mens eerst zijn diepste, zijn ware centrum vinden. Van hieruit raakt God de mens aan in zijn geheel. Het spirituele centrum raakt aan het psychische niveau en *vice versa*. Wanneer de mens zijn innerlijk evenwicht terugvindt met God in het hart van zijn leven, dan kan dit ook repercussies hebben op de gezondheid van de mens. In ieder geval heeft contemplatie tot doel de mens te herstellen in zijn oorspronkelijkheid, en hem te brengen op een niveau waar hij God kan ontmoeten, en daardoor ook meer zichzelf kan worden.

6. Charismatische theologie?

Het onderwerp van deze cursus is "Mystiek en charismatische theologie". Wat bedoelen we met deze laatste term, "charismatische theologie"?

De term "charismatisch" wordt soms in een heel brede zin gebruikt als aanduiding van een leiderschap dat gebaseerd is op iemands persoonlijke kwaliteiten en uitstraling. Zo wordt het begrip in de maatschappij, maar ook in andere religies, toegepast. Maar de term "charismatisch" als zodanig is van christelijke herkomst. Het woord "charisma" heeft zijn oorspronkelijke plaats in het Nieuwe Testament, daar waar gesproken wordt over het werk van de Heilige Geest. De charismatische beweging of charismatische vernieuwing beroept zich hierop. De charismatische beweging of charismatische vernieuwing zouden we gemakshalve (voorlopig) kunnen definiëren als een stroming onder christenen die zich kenmerkt door haar aandacht voor de "charismata", de genadegaven van de Heilige Geest. (Blei, 9) "Charismatische theologie" zouden we dan kunnen formuleren als: een theologie die gebaseerd is op die typisch nieuwtestamentische werking van de Heilige Geest en zijn gaven of charismata.

Wat is het belang van deze theologische invalshoek? We kunnen niet ontkennen dat het christendom begonnen is als een "charismatische ervaring". De geloofstaal over Jezus, de christologische belijdenis dus, is gebaseerd op een christelijke oerervaring, een ervaring nl. van nieuw leven "in de greep van de Gods Geest", maar "in herinnering aan Jezus", lees: het Pinkstergebeuren. Ook de historicus kan niet voorbijgaan aan deze context. Het is van hieruit dat men titels aan Jezus is gaan toekennen. De christologie is dus "relatief" (in de zin van "gerelateerd aan") aan een initiële ervaring, een soort *disclosure*-ervaring, nl. de kracht van de Pneuma-ervaring binnen de gemeenschap, die in verband

wordt gebracht met Jezus. *"Pneuma"* (ervaring van Gods Geest) en *"anamnesis"* (herinnering aan Jezus) gaan in de vroegste kerk hand in hand en worden in een heel vroeg stadium zelfs met elkaar geïdentificeerd. (cf. 2 Kor. 3, 17) Deze christelijke oerervaring is de filter van waaruit heel het Nieuwe Testament moet worden gelezen. Eénheidsfactor van het christelijk geloof is het geloof van de oerkerk zelf, die teruggaat op een christelijke oerervaring die terugwijst naar Jezus zelf, een gezamenlijke geloofservaring van de kerk op basis waarvan zij zichzelf gefundeerd wist. (cf. Schillebeeckx, 36-38)

Hiermee is al één ding gezegd: de charismatische ervaring behoort in feite tot de oergrond van het christelijk geloof en van de christelijke kerken. Het is in die zin een beetje krap om te stellen dat "de charismatische beweging een stroming onder christenen is die zich kenmerkt door haar aandacht voor de "charismata", de genadegaven van de Heilige Geest." (Blei, 9) Dat lijkt ons maar een deel te zijn van het doel van de "charismatische beweging". Wezenlijker lijkt het ons van te stellen dat de charismatische beweging ernaar streeft om de "charismatische oergrond" van de christelijke kerken opnieuw te ontdekken, om de kerken zelf opnieuw in contact te brengen met hun eigen "charismatische aard".

Daarmee is tevens de vraag aan de orde gesteld of de zgn. "charismatische beweging" wel een doel op zichzelf kan zijn. Gaat het er niet eerder over dat de christelijke kerken zichzelf opnieuw ontdekken vanuit de focus van hun charismatische oergrond? Onderliggend zal hier wel de vraag meespelen hoe de kerk zich verhoudt tot het christelijk geloof zelf of de Schrift, of tot de charismatische ervaring zelf. In bepaalde (protestantse) kringen zal wellicht zo sterk benadrukt worden dat de charismatische ervaring de kerk fundeert, dat allerhande nieuwe kerkelijke of christelijke geloofsgemeenschappen ontstaan, naarmate het opnieuw in contact treden met de charismatische oergrond intenser wordt. In de grote protestantse kerken of tradities, maar ook in de katholieke kerk, zal eerder gesteld worden dat de herontdekking van de charismatische oergrond van de kerk binnen de kerken zelf moet gebeuren, waardoor ze innerlijk vernieuwd worden.

Uiteraard moeten de begrippen die we hier gebruikt hebben, "charismatische oergrond", "charismatische ervaring" en "charismata", nog nauwkeuriger omschreven worden dan wij hier nu kunnen doen. Dit kan de taak zijn van wat wij zouden kunnen noemen: de "charismatische theologie". Of zoiets bestaat of kan bestaan, zal samenhangen met het al of niet erkennen van de charismatische oergrond of oerstructuur van het christelijke geloof of van de kerk. Eens men die erkend heeft, kan men zich ook de vraag stellen of een eventuele "charismatische theologie" wel iets wezenlijks toevoegt aan

de christelijke theologie in het algemeen. “Charismatische theologie” zal in ieder geval een “ontwikkeling” moeten zijn van wat reeds in de kern van de christelijke theologie besloten zit. “Charismatische theologie” zouden we positief kunnen formuleren als een theologische reflectie op de charismatische aard of oergrond van het christelijke geloof en van de kerk, als een theologische reflectie op het christelijk of kerkelijk geloof als charismatische ervaring, waarbij ook een reflectie hoort op de charismata of genadegaven van de Heilige Geest en het concrete functioneren daarvan in de kerken of in het zendingswerk.

De charismata staan zowat voor de levendige manifestatie van Gods Geest en kracht in het christelijk leven zelf, en, zoals in sommige pentecostaalse en charismatische tradities sterker zal beklemtoond worden, ook bij het christen-worden zelf. Hiermee wordt het thema “ervaring” op de agenda gezet. In bepaalde pentecostaalse kringen wordt wellicht naar de grotere christelijke kerken, w.o. de rooms-katholieke kerk, gekeken als naar kerken die het contact verloren hebben met een belangrijke krachtbron, nl. de charismata. Helemaal waar is dit niet. In de katholieke traditie zijn de charismata nooit helemaal afwezig geweest. Augustinus heeft ze nog gekend. De grote middeleeuwse theoloog Thomas van Aquino besteedde verscheidene bladzijden van zijn *Summa* aan de gaven en charismata van de Heilige Geest. Ook in het leven van sommige mystici uit de 16^e eeuw, zoals Ignatius van Loyola of Teresia van Avila, zijn ze niet afwezig. Maar het is wel waar dat de charismata in de traditionele katholieke theologie over het algemeen beschouwd zijn geweest als een soort “secundaire” gaven, niet voor iedereen, maar voor bepaalde uitverkoren mensen. In de katholieke kerk werd religieuze ervaring traditioneel hoofdzakelijk gezien als een onderdeel van het leven van religieuzen of mystici. Soms werden deze mensen verdacht gemaakt omwille van hun veronderstelde ongebondenheid aan het kerkelijk gezag of omwille van sommige van hun niet-onomstreden interpretaties. Maar het is natuurlijk wel waar dat in de traditionele theologie weinig expliciet over de charismata is nagedacht. In de katholieke theologie gebeurde dit wel een beetje in het kader van de spirituele of mystieke theologie. Maar de grote kerken missen in hun theologische reflectie, maar ook in hun pastoraal, vaak wel iets van wat men “praktische pneumatologie” zou kunnen noemen, een kijken naar de wijze waarop Gods Geest zich manifesteert en welke gaven Hij schenkt en hoe die gaven kunnen werken.

Focus van onze cursus:

In deze cursus “Christelijke mystieke en charismatische theologie” zouden we op zoek willen gaan naar

een charismatische interpretatie van de christelijke mystiek. Volledigheid is onmogelijk; we zullen ons noodzakelijkerwijze moeten beperken tot enkele aspecten of tot bepaalde figuren uit de geschiedenis; we hebben hier m.n. een beperkende keuze moeten maken voor (enkele) mystieke figuren uit de katholieke kerk.

Vragen die hierbij aan bod zullen komen:

- Kunnen we ons nog een beeld vormen hoe de charismata gefunctioneerd hebben?
- Biedt de huidige beleving van de charismata voldoende grond om te begrijpen wat de bijbel bedoelt?
- Kunnen we in de rijke geschiedenis van de christelijk mystiek elementen vinden die ons hierbij kunnen helpen?
- Zijn bepaalde aspecten van de mystieke beleving “charismatisch” te noemen?
- Hoe staat het met de verhouding tussen “charismatische ervaring” en “mystiek”?

Voetnoten: onder 0263 op www.stucom.nl
Dit is Hoofdstuk I: 0266 op www.stucom.nl
Hoofdstuk II: 0265 op www.stucom.nl
Hoofdstuk III: 0264 op www.stucom.nl
Hoofdstuk IV: 0263 op www.stucom.nl
Overzicht hele cursus: 0267 op www.stucom.nl

Meer over Patrick Lens en deze colleges: www.stucom.nl/leerstoel (onderwijsaanbod verleden)